

Michal Kubát: *Demokracie v Polsku. Politický systém Polské republiky (1989–2005).*

1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), ediční řada Politické systémy, 2005, 181 stran, ISBN 80-86429-46-6 (signatura knihovny ÚMV 52 435 PK).

Polská problematika je v českém sociálněvědním, podobně jako historiografickém výzkumu předmětem často opomíjeným. Ve vztahu k současným nebo nedávným tématům toto konstatování platí obzvláště. Polsko je zkrátka dalším z opomíjených sousedů, o němž se případní zájemci nemají možnost mnoho dozvědět. Recenzovaný text je při absenci původní domácí, ale i překladové literatury světlou výjimkou. Autor předkládá publikaci, která poskytuje základní přehled hlavních prvků polského politického systému a změn, jež se v něm odehrály po roce 1989.

Hned úvodní kapitola, věnovaná polskému přechodu od komunistického režimu k demokracii, je dobrým příkladem, proč bychom měli věnovat Polsku větší pozornost. Systémová změna tam na rozdíl od Československa byla výsledkem dohod u tzv. kulatého stolu mezi vládou a komunistickou stranou a opozicí.¹ Autor stručně nastiňuje historické pozadí politického vývoje v Polsku od roku 1945 a následně přechází k podrobnějšímu vylíčení procesu vyjednávání mezi oběma stranami.

Vzhledem k tomu, že jde o přehledový text, jenž uvádí do problematiky, bylo by zřejmě vhodné více se zmínit o tom, kdo jednal na straně opozice. Je sice pochopitelné, že se autor chtěl vyhnout dlouhým historickým výkladům, které by nezapadaly do tématu jeho práce, ale zatímco nechybí jména vil, v nichž se jednání odehrávala, o odborové organizaci *Solidarita*, tvořící dominantní opoziční sílu, najde čtenář v knize zmínku teprve po několika stranách, a to ještě pouze mimochodem. Částečně je tato situace zřejmě důsledkem toho, že autor u čtenáře předpokládá určité historické znalosti. Objevují se slovní spojení: „jak je všeobecně známo“ (Kubát, 2005, s. 18); „z dobových sdělovacích prostředků známe“ (Kubát, 2005, s. 19); „je nám tedy samozřejmě ihned jasné“ (Kubát, 2005, s. 21). Již zmiňované opomíjení polské problematiky u nás však takový předpoklad činí problematickým a několik vět o opozici by text jistě zpřehlednilo.

V první kapitole se také objevuje náznak argumentu, který čtenář tu a tam najde i v dalších částech textu. Autor, obsáhle pracující s průzkumy veřejného mínění, na jejichž základě velmi podrobně líčí postoje polské společnosti k demokracii, dospívá k úsudku, že „polskou společnost [lze těžko označit – poznámka autora] za náchylnou k autoritarismu, jak se občas uvádí“ (Kubát, 2005, s. 26). Zde Michal Kubát implicitně poukazuje na zásadní věc a tou je vnímání Polska v České republice jako zaostalé a méně demokratické země s podivnými sklony a úchytkami. Je škoda, že jeho stanovisko, které se s tímto vnímáním oprávněně neshoduje, není podrobněji rozvedeno a nereaguje na konkrétní texty či výroky. Šlo o jednu z příležitostí, jak překročit rámeček popisu institucí a vtisknout textu vlastní originální myšlenku.

Poslední část první kapitoly se zabývá ještě jedním specifickým polským přechodem od komunismu. Je jím povaha ekonomické transformace, která měla podobu různé reformy. Polsko pod vedením ministra financí Leszka Balcerowicze prošlo skutečnou šokovou terapií, jež je dodnes předmětem sporů. Autor opět předkládá sérii dat ze sociologických průzkumů, které se dotýkají jak názorů na samotnou povahu transformace, tak i na současný stav polské ekonomiky a na výhledy do budoucna. Odpovědi respondentů jsou shrnuty do několika tabulek a poskytují základ pro většinu recenzovaného textu.

Ačkoli je množství procentuálních údajů z průzkumů veřejného mínění místy až ohromující, nejsou některá tvrzení velmi dobře podložena (což ovšem neznamená, že s nimi nelze souhlasit). Jde spíše o metodologický problém a o omezenost pramenů, které M. Kubát využívá. Pracovat pouze s průzkumy veřejného mínění nestačí. Píše-li autor například,

že „kvalita života většiny polských rodin vzrostla, a to ve všech sférách“ (Kubát, 2005, s. 33), s největší pravděpodobností se nemýlí. K podepření tohoto tvrzení by ovšem byla nutná a pro čtenáře také užitečná například makroekonomická a mikroekonomická data.

Několik následujících kapitol představuje polský ústavní a institucionální rámec, v němž se odehrává domácí politika. Východiskem je další polská „zvláštnost“, a to skutečnost, že navzdory přechodu k demokracii nemělo Polsko až do roku 1997 novou nekomunistickou ústavu. Autor podrobně popisuje strukturu nové Ústavy z dubna 1997 a připomíná okolnosti jejího vzniku, kdy byla přijata navzdory zápornému stanovisku pravicových poslanců a schválena květnovým referendem s velmi nízkou účastí. V návaznosti se pokouší zařadit polský politický systém v různých obdobích po roce 1989. Popisuje přechod od poloprezidentského systému k parlamentnímu systému, ale bohužel se nezabývá tím, proč k tomuto posunu došlo, či jaké jsou jeho důsledky pro politickou praxi.

Představeny jsou nejvyšší státní orgány – prezidentský úřad, Sejm, Senát a vláda či Ústavní soud. V těchto kapitolách se dobře projevuje jeden z nejpozitivnějších prvků celé publikace, spojení popisu formálních pravomocí se stručným historickým přehledem fungování jednotlivých složek a jejich současného postavení.

Lze pochopit, že v takto popisném textu při vyjmenovávání pravomocí jednotlivých úřadů text připomíná výpisky z polské Ústavy. Přesto by bývalo pomohlo, kdyby některé formulace byly převedeny lépe. Autor například píše, že prezident „*stoi na strażi suwerenności a bezpieczeñstwa pañstwa i nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium*“² (Kubát, 2005, s. 47–48), což je téměř otročský překlad části článku 126, bodu 2 polské Ústavy, podle něhož prezident „*stoi na straży suwerenności i bezpieczeñstwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium*“.²

Závislost na textu Ústavy se projevuje také tím, že některé kapitoly se zdají být do textu doslova násilně vsazeny. Platí to především o čtvrté kapitole, jež se zmiňuje o lidských a občanských právech a o jejich ochraně, o Nejvyšším kontrolním úřadu, o Státní radě pro rozhlasové a televizní vysílání a poněkud nepochopitelně také o veřejných financích. Troufám si tvrdit, že místo těsného sledování jednotlivých částí polské Ústavy by čtenáři uvítali, kdyby byl větší prostor věnován například diskuzím o roli a postavení Ústavního soudu, jenž je podle autorova názoru „*předmětem častých kritických diskusí*“ (Kubát, 2005, s. 75).

V nejrozsáhlejší kapitole se autor zaměřuje na *politické strany* a na *stranický systém*. Konstatuje, že stranický systém je velmi nestabilní, protože se neustále objevují a prosazují nová uskupení, což ostatně potvrdily i volby na podzim roku 2005. Snaží se strany rozdělit podle ideového profilu a organizačních vlastností. U ideového profilu používá dělení „*na základě několika signifikantních dělicích znaků*“ (Kubát, 2005, s. 93). Odvolává se přitom pravděpodobně na práci Steina Rokkana a Seymoura Martina Lipseta. Čtenář se ovšem nedozví, o jakou práci jde, protože Kubátova publikace nemá poznámky a v jinak obsažném přehledu (více než pět stran) vybrané odborné literatury Rokkan s Lipsetem nefigurují.

Autor pracuje se čtyřmi druhy štěpení: *socioekonomickým* (které ovšem dále člení, a to i na prvky, které lze jen stěží považovat za socioekonomické, například vztah k otázce ekonomické transformace, což je otázka historická, nikoli tedy sociálně-ekonomického postavení); vztahem státu a církve; vztahem především ke komunistické minulosti; otázkou vstupu a členství Polska v Evropské unii (EU). Na jejich základě vytváří pak pět grafů orientace vybraných politických stran (Kubát, 2005, s. 96–98).

Ačkoli je úkolem těchto grafů poskytnout plastičtější představu o polské politické scéně, jsou z několika následujících důvodů problematické:

- 1) Především autor neuvádí kritéria umísťování na jednotlivých osách. Například v grafu 1a tak čtenář neví, na základě čeho je v otázce vztahu státu a církve *Unie práce* posazena o kousek blíže ke státu než například *Spojenectví demokratické levice* a to zase o kousek blíže ke státu než *Občanská platforma*. Šlo o autorovu intuici, o analýzu pro-

gramových rozdílů, o rozbor hlasování v Sejmu ve vybraných případech, nebo byl zvolen jiný postup? Takováto kritéria jsou důležitá nejen proto, aby čtenáři věděli, čím se autor řídil, ale také proto, aby případné autorovy výsledky mohly být přezkoumány.

- 2) Graf 1d *Orientační umístění politických stran podle vztahu k různým politickým orientacím* je na rozdíl od ostatních grafů rozdělen nikoli podle dvou os, ale do čtyř segmentů (liberální, konzervativní, sociálnědemokratický/socialistický, neoagrární). Významy jednotlivých segmentů (zvláště užitečné by to bylo v případě neoagrární orientace) nejsou vysvětleny, stejně jako nejsou poskytnuta kritéria pro zařazení do jednotlivých segmentů a členění v jejich rámci.
- 3) Graf 1e *Orientační umístění politických stran na ose levice – pravice v plném významu těchto pojmů (nejen socioekonomickém)* postrádá jakékoli vysvětlení, co autor rozumí pod formulací „plný význam těchto pojmů“. Ačkoli název grafu hovoří o „ose levice – pravice“, kombinuje dvě osy (levice – pravice a populismus ano – populismus ne) se čtyřmi segmenty (umírněná levice, umírněná pravice, populistická levice, populistická pravice). Výsledkem je pak zmatek, v němž je těžko definovatelné uskupení *Sebeobrana* umístěno jako nejlevicovější strana a *Občanská platforma* jako nejpraviceovější uskupení, přičemž se zároveň nachází v segmentu umírněná pravice.
- 4) Významy zkratk jednotlivých stran by měly následovat hned za prvním grafem, nikoli tedy až za posledním.

Zbytek sedmé kapitoly tvoří stručné přehledy vývoje nejvýznamnějších politických stran od roku 1990 a shrnutí proměn stranického systému. Obě části jsou vydařené, avšak opět se projevuje problém s chybějícími poznámkami a odkazy na literaturu. V klasifikaci stranického systému autor odkazuje patrně na práci Giovanniho Sartoriho – „*existuje spor, zda lze v případě let 1991–1993 hovořit o umírněném či extrémním multipartismu (Sartori)*“ (Kubát, 2005, s. 107). Ale nevíme, o jaký text jde, protože v seznamu literatury se žádná Sartoriho práce neobjevuje.

V návaznosti na stranický systém se v následujících dvou kapitolách M. Kubát věnuje *volebním systémům a chování voličů*. Cenná je zmínka o volebním inženýrství jako o politickém nástroji a jasně jsou ukázány důsledky jednotlivých volebních systémů. Za pouhý překlep lze považovat nesrovnalost v procentuálních údajích o počtech mandátů dvou nejsilnějších uskupení ve volbách v roce 1997 a 2001 (viz Kubát, 2005, s. 123 a 125). K volbám se také pojí několik přehledných tabulek, zařazených na konci recenzované publikace, v nichž jsou shrnuty výsledky od roku 1989.

Autor poukazuje na opakovaně nízkou volební účast ve volbách na všech úrovních. Navzdory tomu dospívá k poměrně jednoznačnému stanovisku: „*Nízká volební účast v Polsku však není indikátorem odmítnutí politického systému, či znamením krize demokracie, jak je například u nás často v žurnalistice a publicistice interpretována. Političtí sociologové a politologové vědí, že k fenoménu volební účasti je třeba přistupovat opatrně, vždy s přihlédnutím k lokálním specifikám a z nízké volební účasti nelze vyvozovat a priori vždy a pouze negativní závěry.*“ (Kubát, 2005, s. 129–130.) Bohužel tím, o jaká specifika v polském případě jde a jaké pozitivní nebo neutrální interpretace se nabízejí, se už text nezabývá.

V části kapitoly, týkající se volební geografie, autor předkládá orientační mapku politických regionů, které dělí na spíše levicové a spíše praviceové. Upozorňuje sice čtenáře, že rozdělení je provedeno na „*základě volebních výsledků po roce 1989*“ (Kubát, 2005, s. 137), jaká ovšem byla kritéria při nakládání s těmito výsledky a jak byly definovány jednotlivé kategorie, není – podobně jako v případě již zmiňovaných grafů – uvedeno.

Jedenáctá kapitola je vyhrazena nevládním organizacím a především katolické církvi, která je „*polským specifikem, ovšem mimořádně významným*“ (Kubát, 2005, s. 143). Vztah mezi státem a církvemi je upraven několika zákony, z nichž některé jsou specifické pouze pro katolickou církev. Je naznačeno historické pozadí silných vazeb mezi církví, státem a národem i politická role církve jak v období komunismu, tak i v době po roce 1989. Autor zaujímá v otázce politického vlivu církve dvě těžko slučitelná stanoviska. Za-

tímco na jedné straně píše, že „politická role katolické církve v Polsku je mimořádná“ (Kubát, 2005, s. 145), o dvě strany dále tvrdí, že „přestože je Polsko katolickou zemí, vliv katolické církve na každodenní chování společnosti je omezený a v případě politického chování přímo minimální“ (Kubát, 2005, s. 147). Pokud by tomu bylo tak, jak naznačuje druhý výrok, nabízí se navíc otázka, proč je církev v knize o politickém systému v Polsku věnována prakticky polovina jedné kapitoly.

Ve spojení s nevládními organizacemi by se dalo polemizovat s autorovým tvrzením, že „první nevládní organizace začaly vznikat ve druhé polovině 80. let na základě zákona o nadacích“ (Kubát, 2005, s. 151). Různé nevládní organizace, ačkoli neměly přímou oporu v zákoně, totiž fungovaly v Polsku v rámci opozice k režimu mnohem dříve. Jedním výrazným příkladem by mohl být Výbor na obranu dělníků (KOR), založený po brutálním potlačení stávek v roce 1976, druhým pak již zmiňovaná odborová organizace *Solidarita*.

Dvoustránkový závěr, trpící mnohými nedostatky, je příznačný pro celou práci. Potvrzuje, že text od začátku nemá žádnou jasnou otázku, na niž by hledal odpověď, hypotézu, kterou by chtěl potvrdit či vyvrátit, nebo argument, jež by chtěl předložit. Objevuje se další odkaz, který nelze dohledat (Przeworski). Závěr obsahuje protichůdné výroky: „Polsko je všemi relevantními autory řazeno mezi tzv. konsolidované demokracie“ (Kubát, 2005, s. 163); „problémy nejsou výrazem zápasu o samou [sic!] podstatu politického systému (demokracie vs. návrat k autoritarismu) a nejsou tudíž na překážku úspěšného konsolidování polské demokracie“ (Kubát, 2005, s. 163). Opakovaně se projevuje téměř absolutní závislost textu na průzkumech veřejného mínění. Poslední tři věty celé publikace jsou toho smutnou ilustrací.

„Občas se vyskytující názory o sklonech polské společnosti k autoritarismu, nacionalismu (či »antievropanství«), katolickému fundamentalismu atd. nejsou ničím jiným než předsudky a mýty, které nenacházejí podporu v empirických výzkumech. Významný polský deník *Rzeczpospolita* 13. 9. 2004 zveřejnil výsledky výzkumu, ve kterém se respondenti měli vyjádřit mj. k otázce největších úspěchů země po roce 1989. Na prvních místech se umístily následující záležitosti: vstup Polska do Evropské unie (45 %), svoboda slova (45 %), svoboda pohybu (45 %), vstup Polska do NATO (36 %), zavedení demokracie (27 %), zlikvidování nedemokratické Polské lidové republiky (26 %) atd.“ (Kubát, 2005, s. 164–165.)

Problémy, obsažené v závěru, především absence jasného argumentu či myšlenky, které by publikaci dávaly smysl, jsou důsledkem toho, že nikde v úvodu nejsou vytyčeny její cíle, zrovna tak jako není vysvětleno, proč autor zvolil právě institucionální přístup. Od začátku není zřejmé, pro koho je určena ani o jaký typ publikace jde. Práce má pravděpodobně vědecké ambice, vychází v nakladatelství, jehož „ediční politika je směřována na vysokoškolské studenty i učitele, středoškolské učitele, odborníky z oblasti společenských věd,“³ zůstává však daleko za jejich případným naplněním, a to i po formální stránce.

Autor zdůvodňuje vynechání odkazů na odbornou literaturu zájmem o „zachování plynulosti textu“ (Kubát, 2005, s. 13). Nabízí se však ještě jedno vysvětlení, které vrhá negativní světlo jak na práci autora, tak redaktorky (Aleny Miltové) i odborného recenzenta (Marka Bankowicze). V roce 2004 byl Michal Kubát editorem publikace *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*, do níž přispěl kapitolou o Polsku.⁴ Většina tohoto dřívějšího příspěvku je v recenzované publikaci prakticky doslova přetištěna (viz podstatné části kapitol 2, 3, 4, 5, 7 a 8), avšak čtenář o této skutečnosti není jakkoli informován. Pokud by publikace řádně citovala, čtenář by okamžitě zjistil, že je mu předložen již jednou vydaný text. Není neobvyklé navazovat na vlastní dřívější práci, je ale neobvyklé a nesprávné převzít značnou část již vydaného textu a nepřiznat se k tomu.

Horší je, že si Michal Kubát v procesu kopírování vlastní práce vypůjčil také od kolegy Bankowicze, aniž by o tom čtenáře uvědomil. Původní text z roku 2004 zní následovně: „Přes tyto klíčové změny byl polský politický systém stále určován hybridním ústavním textem (dvě novely Ústavy z roku 1952), který nemohl nahradit „normální“ demokratickou

RECENZE

ústavu. Jak píše polský politolog Marek Bankowicz: »Po ústavních novelizacích z roku 1989 spojoval hybridní politický systém prvky parlamentní demokracie, založené na vzájemných vztazích mezi parlamentem a vládou, s pozůstatky komunistického principu jednotnosti státní moci. Do toho všeho byl vložen výjimečně enigmatický prezident s potenciálně širokými pravomocemi.«⁵ [Překlepy jsou v originále – poznámka autora.]

V recenzované publikaci pak příslušná pasáž vypadá následovně: „Přes tyto klíčové změny byl polský ústavní systém stále určován hybridním ústavním textem (dvě novely ústavy z roku 1952), který nemohl nahradit »normální« demokracickou ústavu. Po ústavních novelizacích z roku 1989 spojoval nesourodý politický systém demokratické prvky, založené na principech dělby moci, s pozůstatky komunistického principu jednotnosti státní moci.“ (Kubát, 2005, s. 39.)

Možná, že v tomto případě jde o pouhou neopatrnost. Absence standardního poznámkového aparátu ovšem k takovému chybám svádí a navíc neumožňuje případné překontrolování textu. Pro žádného recenzenta není potěšením takovouto nesrovnalost objevit, je ale jeho povinností na ni upozornit.

Hlavním přínosem recenzované publikace je její zaměření na problematiku, které se v Čechách věnuje velmi málo pozornosti. Kdyby si býval autor položil jasnou otázku nebo představil silný argument, její hodnota by byla výrazně vyšší. Takto je úvodem do institucionálních mechanismů polské politiky a stručným přehledem politických událostí a aktérů v období od roku 1989 do jara roku 2005.

Jan Růžička

¹ V zájmu přesnosti je třeba dodat, že v bývalé ČSSR také na podzim roku 1989 proběhlo několik kol tzv. kulatého stolu mezi komunistickou mocí a demokratickou opozicí. K tomuto jednání došlo však až ve chvíli, kdy byl mocenský boj již rozhodnut ve prospěch demokratické opozice, a úkolem kulatého stolu bylo proto pouze dohodnout klidné předání moci.

² <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konstytucja/kon1.htm>

³ <http://www.slon-knihy.cz>

⁴ Kubát, Michal: Polsko. In: Kubát, Michal (ed.): Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Praha: Eurolex Bohemia, s. r. o., 2004, s. 271–297.

⁵ Kubát, Michal: Polsko. In: Kubát, Michal (ed.): Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Praha: Eurolex Bohemia, s. r. o., 2004, s. 272.